

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

תוכן

- א. חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה.....2
- ב. מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה ... מחשבה שעושה פרי הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה ... ההוא בעבודת כוכבים הוא דכתיב.....3
- ג. חמורה עבודת כוכבים שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולת.....4
- ד. כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה ... נעשית לו כהיתר.....5
- ה. נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ואל יחלל שם שמים בפרהסיא.....5
- ו. אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה כמו שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא.....6
- ז. כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא ... זה המסתכל בקשת.....7
- ח. זה העובר עבירה בסתר.....8
- ט. לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה ... לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות.....8
- י. אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבר את הראשונות ... ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירים לו שוב רשעו ... בתוהא על הראשונות.....10
- יא. כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב.....11
- יב. תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה.....12
- יג. אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה ... וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה.....13
- יד. האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב ויש אומרים פסול לעדות ... הלכה כיש אומרים.....14

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

דף מ.

א. חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה

חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה ומקבל שכר כאילו עשה¹. ומשום כך יש שכתב² שמי שהכין סעודה גדולה לכבוד המילה, וכבר באו הקרואים, ובשעת המילה נתברר שאי אפשר למול את הבן, כגון מחמת צהבת וכדו', אפשר שאעפ"כ רשאים הקרואים לאכול סעודה זו כולל מאכלי הברכה. שמעלה עליו הכתוב כאילו עשה.

ומי שעשה מצוה והתברר שהיתה פסולה, ולא ידע והיה זה באונס, יצא ידי חובת המצוה³. אולם אם לא עבר זמנה צריך לחזור לעשותה⁴. וכן מי שנמצאה במקום מטונף לגמרי והגיע זמן קריאת שמע, לא ירהר נוסח קריאת שמע או הברכה, רק יחשוב בלבו שמחוייב ואינו יכול לקיים ויצטער על זה וד' יראה ללבב ליתן לו שכר המחשבה כיון שהוא אנוס⁵.

וכן האומר שיתן צדקה בלי נדר עבור המתים, הרי זה גם כן זכות⁶ ודוקא באונס⁷ דלא שכיח אבל באונס דשכיח ואם היה זריז במצוה היה אפשר להשמר מהאונס אין אומרים כך.

¹ בשו"ת חת"ס (ח"מ סי' א') כתב דאע"ג דאונסא כמאן דעביד לא אמרינן – עיין ש"ך (ח"מ סי' כ"א) – מ"מ במצוה הרי זה מחסדי הבורא על עושי רצונו שאם חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה, ובאונסא של מצוה הוי כאלו עשה בפועל עיין שם. ומשמע שמקבל שכרו משלם כאלו עשה את המעשה בפועל. וכן נראה בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שכ"ב ד"ה אבל סרבן), דבנאנס ולא עשה דמעלה עליו הכתוב כאלו עשה ומקבל שכר ממש כאלו עשה עיין שם.

² שו"ת אור לציון ח"ג הערות פרק כו אות ד

³ כ"כ בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' רמג), ובשו"ת ויברך דוד (סי' ו, סוף עמוד נז). ע"ש. וע' בשו"ת באר משה ח"ה (סי' קל אות ה). ודו"ק. מובא בשו"ת יבע"א ח"י או"ח נה

⁴ שו"ע או"ח סב ד ובמ"ב ובה"ל שם

⁵ מ"ב שם ט מהשל"ה.

⁶ שהרי חשב לנדור לצדקה ונאנס שלא לנדור מחמת חשש חומר איסור נדר, והוי אנוס מצד דין תורה דהוי כאונס, שות להורות נתן ח"ט ד אות יד

⁷ בתשובת שבות יעקב ח"ב סימן י'

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

ב. מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה ...

מחשבה שעושה פרי הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה

... ההוא בעבודת כוכבים הוא דכתיב

כבר התבאר לעיל דף לט: שמחשבה רעה כלומר מחשבה לעשות עבירה, כשאין המחשבה עצמה אסורה בעצם אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, שנאמר (תהילים סו פסוק יח) אֵין אִם רִאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי⁸, ולפיכך אם חשב לעשות עבירה ולא עשה, אינו נענש עליה כאילו עשה⁹, ואפילו אם ההמנעות מעשייתה אינו משום כבישת יצרו, אלא משום שלא נודמן לו לעשותה¹⁰, ואפילו אם נמנע מעשייתה באונס.

ובכמה אופנים אמרו שאף מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה: מחשבה רעה שעושה פירות כלומר שלבסוף שקיים מחשבתו ועשה¹¹, הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, ונפרעים ממנו אף על המחשבה, שנאמר (ירמיה ו פסוק יט) הִנֵּה אֲנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל הָעָם הַזֶּה פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם.

ויש סוברים¹² שאף מחשבה שיש עמה מעשה, כגון מי שחשב להרוג את חברו, ונטל את כלי זינו ויצא, ולא השיג את חברו, הרי היא כמעשה, ויש סוברים¹³ שאף מחשבה שהוציאה בפיו, הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה,

העובר עבירה ושנה בה, וחוזר וחשב לעשותה, מצטרפת המחשבה למעשה¹⁴, ויש שכתבו¹⁵ שכל העושה עבירה, וחוזר ומהרהר בעבירה שעשה, הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה.

⁸ תוספתא פאה פ"א ה"ד, והובאה בקדושין מ"א, ובירושלמי פאה פ"א ה"א, ועי' תקוני זוהר תיקון סט (ק"ח ב) וזוהר חדש תקונים ח"ב (צח א). ועי' ח"א למהר"ל קדושין שם, במעם הדבר,

⁹ עי' תורת משה (חת"ס) במדבר ל יג וגליוני הש"ס ב"ב פח ב, שצידדו לומר שהיינו כאילו לא עשה, אבל יש לו חטא

¹⁰ עי' מאירי כאן, ועי' ש"ש ש"ע פ"א שאינו נענש עליה כעושה מעשה, מ"מ נענש, כיון שלא נמנע מחמת העבירה, ועי' ציון הקודם, ועי' שו"ת רדב"ז ח"ז סי' כט, שם' שאם לא היתה המניעה מפני שהתגבר על יצרו, הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה.

¹¹ רש"י דף מ ד"ה מחשבה וד"ה מצרפה

¹² עי' משנת רבי אליעזר פ"ט עמ' 163. ועי' גי' דפוסים ישנים בקדושין שם (הובאו בהג' הב"ח שם): מחשבה שעושה מעשה.

¹³ ראשית חכמה שער הקדושה פ"א ד"ה עוד אפשר, הובא בלב מבין ע"ז פ"ב ובמכתב לחזקיהו ר"ה יז ב (ס ד), ועי' לב מבין שם שצידד בזה; עי' פני דוד פ' ראה אות מ, בשם מהר"י.

¹⁴ ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם) על איש שעבר עבירה ושנה בה, כי מכאן ואילך אם יחשוב לעשות העבירה ונאנס ולא עשה, מחשבתו הרעה מצטרפת למעשה, ועליו נאמר (ירמיה ו, יט): "הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם". שע"ת שער א אות ה

¹⁵ עי' רבנו בחיי דברים כט יח, וכד הקמח מהר"ל ב"ש הרמב"ן

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

גוי החושב מחשבה רעה¹⁶, הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה – שמן הסתם היה עושה אותה אם לא היה נאנס,

בחוץ לארץ, יש מן האחרונים¹⁷ שכתב שמחשבת עבירה מצטרפת למעשה, ויש חולקים¹⁸.

מחשבת עבודה זרה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, שנאמר (יחזקאל יד פסוק ה) לְמַעַן תִּפְשֶׁ אֶת פֶּיַת יִשְׂרָאֵל בְּלֶפֶס אֲשֶׁר נָזְרוּ מֵעָלֶי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם, שעבודה זרה חמורה משאר עבירות¹⁹, שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה.

יש שצידדו²⁰ לומר בדעת ראשונים, שהיינו דוקא כשכבר עבד עבודה זרה פעם אחת. ויש שצידדו²¹ לומר בדעת ראשונים, שהיינו דוקא אם נאנס ולא עשאה, אבל אם יש יכולת בידו לעשותה ונמנע מכך בשביל כבוד ה', אינו נענש עליה.

ג. חמורה עבודת כוכבים שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה

כבר התבאר במסכת נדרים דף כה. שמצות עבודת כוכבים²² כנגד המצות כולן היא שנאמר (במדבר טו פסוק כב) וְכִי תִשְׁנוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה וְגו'. ומפי השמועה למדו שבעבודת כוכבים הכתוב מדבר, הא למדת שכל המודה בעבודת כוכבים כופר בכל התורה כולה, ובכל הנביאים, ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם²³, שנאמר (שם פסוק כג) מִן

¹⁶ תוס' קדושין לט ב ד"ה מחשבה

¹⁷ עיון יעקב כתובות קי א, ע"ש בטעם הדבר, וביאר בזה גמ' שם: כל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז, שהרי הוא לגבי כל העבירות כע"ז שמחשבה שלה מצטרפת למעשה

¹⁸ ע"י דעת תורה יו"ד סי' ב אות סו, ובקו"א שם.

¹⁹ וע"י מאירי שם לט ב, שמחשבת ע"ז כמעשה גמור, כיון שעיקר עניני היחוד והאמונה תלויים במחשבה, וכע"ז בח"א למהר"ל שם, וצ"ב שבגמ' נתנו טעם אחר. וע"י תורת הרא"ם (מרגליות) פ' ויצא ד"ה וידר, שה"ה מחשבת גילוי עריות ושפיכות דמים, שהן עבירות חמורות.

²⁰ ברכת שמואל פ' עקב (מג ב), וע"ש שפי' כן ד' רא"ש ר"ה פ"א סי' ה.

²¹ ע"י קרבן נתנאל ר"ה שם אות א, בד' רא"ש שם. וע"י מכתב לחזקתו ר"ה יז ב (נט א ואילך) שהאריך מכמה אחרונים בד' הרא"ש.

²² רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ב הלכה ד

²³ בגמ' בכל דוכתין איתא רק הכופר בע"ז וכו' ויפלא כי להודיע חומר הע"ז כדאי' חמורה ע"ז וכו' היה נראה ביותר לומר חמורה ע"ז שכל המודה וכו'. גם יפלא הרי הרבה הכופרים בע"ז וגם בהתורה וביותר איכבה נחליט מ"ש רבינו אח"ז הנ"ל, "וכל הכופר בעכו"ם מודה בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם והיא עיקר כל המצות" ועינינו רואות כופרי ע"ז וגם בתורה לא יאמינו ומהם המאמינים במקצת התורה ולא בכולה ובע"ז לא יאמינו ויכפרו בה.

אבל להמתבונן נראה עומק דעת הנאמר מרז"ל בכמה מקומות הנזכרים כי ממהות הענין הזה כי כל הכופר בה מחליט בשכנגדה והמודה בה כופר בשכנגדה, כי כל אמונה אשר איננה כדת של תורה נקראת עבודה זרה ע"ד האמת. כי דעת רבינו ז"ל כי הכופר בנבואה ותורה משמים אינו מבחין ויודע חסדי ה' והשגחתו ודרכיו

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

היום אשר צוה ה' וְהָלַאָה לְדֹרֹתֵיכֶם, וכל הכופר בעבודת כוכבים, מודה בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם, והוא עיקר כל המצוות כולן.

ד. כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה ... נעשית לו כהיתר

י"א²⁴ שכל שעבר עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר, ע"כ אמרין דבשני פעמים הרי הוא מומר לאותו דבר²⁵, וי"א²⁶ דוקא בג' פעמים.

אם עבר על עבירה אחת כמה פעמים, בתשובת המשקל סגי בשני פעמים התעניתים²⁷. שעיקר החטא הוא בשני פעמי הראשונים ואח"כ נעשית לו כהיתר גמור נמצא שדומה קצת לשוגג ואינו ראוי להחמיר עליו על כל שאר פעמים כמו על השני פעמים הראשונים.

ה. נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ואל יחלל שם שמים בפרהסיא

יתעלה המביאים האדם לשלימותו ולהרימו מעל כל יצורי תבל, וזה אשר עבודתו בהכרה מזויפת בה' עבודתו עבודה זרה כי איננו עובד לאלוקי האמת, ומי אשר לו מושג כוזב בה' יתעלה עובד לע"ז לא לה' האמת, והן הכופר בחסדי ה' בהתגלות השכינה כי הוא יתעלה החפץ חסד משנית ומגלה שכינתו להורות בני אדם הדרך לבוא לשלימותם ויעודם הנכבד הן זה בלתי לו הכרה שלימה מה' ואם עובדו איננו עובד רק למושג לפי דעתו לא לה' אלוקי ישראל ה' האמת, והכופר בכל, בה' ובתורתו וגם בע"ז ובכל אלילי העמים ולא בצבא השמים ולא במעשי בני אדם, הכפירה תבוא בלבבו בהחלט אם כל אשר אנו מייחסים לה' יתעלה ממה שכל עין רואה הכופר הזה ייחס זה להטבע וא"כ יעשה להטבע לאלוהות וכיו"ב מחשבות זרות והן עובד ע"ז וכל כפירה באמונה בזה מחליט אחרת, כי החושב כי חלילה הכל במקרה על כרחך גם לדעתו כח אשר מביא הדברים לעולם אשר בהן יפעל המקרה ונודע דרכי האפקורסים, וכי טבע ענין הזה כמ"ש כי הכפירה באמונה יחליט אחרת ומשונה מהכפירה בשאר ענינים, וא"כ הכופר בע"ז אשר כמ"ש זה האיש המאמין בה' בתורתו כי בלא זה אין עבודתו שלימה ועבודתו עבודה זרה כמ"ש ועבור זה החליטו רז"ל כי כל הכופר בע"ז ע"ד האמת מודה בכל תורה כולה, כי מי אשר איננו מודה בכל תורה כולה עבודתו ע"ז, וזה נגד המציאות שיהיה כופר בתורה וגם בע"ז כמ"ש. דברי ירמיה שם.

²⁴ שנות חיים ס"ק כ"ז מובא בדרכי תשובה יו"ד ב פח

²⁵ אולם לענין לדבר עליו לשון הרע ולהוציאו מכלל עמיתך עיין חפץ חיים כלל ד, סעיף ו ז שמשמע שאינו מועיל ששנה באיסורו וצריך שיהיה כמה פעמים שעבר בשאט נפש ואפשר שלמרות שמומר הוא לא יצא מכלל עמיתך עד שיוכח שאין יראת אלוקים נגד עיניו וצ"ע.

²⁶ שפ"ד יו"ד ב ס"ק י"ט

²⁷ שו"ת חוט השני לר"י בדרך (החוו"י) סי' מז. והילם מהא דאמרו חז"ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר, וכן הוריתי כמה פעמים לשבים. מנחת עני לרבי יוסף דוד בר"ר יצחק זינצהיים פסקי דינים יג

תרומות והנצחות – בנק הדואר ח"ן 22887389 – ובטל' 0548027748

להצטרפות להלכות הדף היומי להלכה למעשה

<https://chat.whatsapp.com/DLl17K9ciPjB873YPB8kBu>

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

תלמיד חכם שיש חשש חילול השם כשיבוא אחר התפלה בביהכ"נ, יתפלל בביתו, שלא יהא מכך חילול השם²⁸.

ו. אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה כמו שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא

כבר התבאר במסכת חגיגה דף טז. שכל שאדם רואה את יצרו מתגבר עליו יכופנו בכל יכלתו, ואם אינו יכול לשלוט ביצרו ילך למקום שאין מכירין אותו²⁹ וילבש שחורים ויתכסה שחורים, כדי שיתעורר לדאגה, וכשיראה בעצמו שבידו לעשות כל מה שבלבו חפץ שמא תפרח תאותו, ואף אם עמדה בעיניה, י"א³⁰ טוב לו שיעשה מה שלבו חפץ במקום אחר³¹, ואל יחלל שם שמים בפרהסיא³², שכל העובר עבירה בפרהסיא, אפילו לתיאבון³³, הרי זה מחלל את השם, לפי שבני אדם רואים ולומדים ממעשיו³⁴, שהרואה מזלזל בכבוד המקום, וכל החוטא ומחטיא אחרים הרי זה מחלל את השם. ומכיון שאין מכירים אותו אין חילול השם³⁵, שגם אם יחטא אין אדם נותן לב, לפי שאינו חשוב בעיניהם³⁶.

²⁸ מ"ב צ לג, ועיין שו"ת שלמת חיים או"ח קי

²⁹ ומימרא זו איתא נמי במו"ק יד. ובקידושין מ.

³⁰ מאירי בסוגייתנו

³¹ וכתב בספר הבתים תשובה שער א אות כ שדעה זו עיקר

³² בפסקי ריא"ז מסכת מועד קטן פרק ג הלכה ב כתב "והואיל ומכניע עצמו כל כך בידוע שאין לבו חפץ לחטוא, ובקידושין פרק א הלכה יא הוסיף "אולי יכניע יצרו, ואם לאו מוטב שיעבור עבירה בסתר במקום שאין מכירין אותו ואל יחלל שם שמים בפרהסיא".

³³ עי' סנהדרין פב א בבוועל – ארמית ובר"ן ובתורת חיים שם שחילול השם הוא שעושה בפרהסיא והוא באופן זה שעובר לתיאבון, ועי' רש"י בכורות לא א ד"ה עשו דברים במטמוניות, שלא חללו ש"ש בפרהסיא, והכוונה שם לגזל, עי' שבתוס' ועי' סמ"ק סי' קיב שברואה חברו עובר עבירה גלויה צריך להוכיחו מיד שלא יתחלל שם שמים.

³⁴ וכן אמרו בקידושין מ. נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר, ואל יחלל שם שמים בפרהסיא, שנאמר: (יחזקאל כ למ) כה אמר ה' איש גלוליו לבו עבדו וגו' ואת שם קדשי לא תחללו,

³⁵ עיין שו"ת בית מרדכי חלק ב סימן ל שחוכיה מכאן שמי שעושה מעשה בפני רבים אבל הרבים אינם מכירים אותו אין זה פרהסיא. שהרי לא נאמר "ילך למקום צינעא ויעשה..." , אלא: ילך למקום שאין מכירין אותו ויעשה מה שלבו חפץ. כלומר, אף על פי שהמקום החדש אינו מקום סתר וצינעא, וגם הוא מקום פרהסיא, אבל היות שבמקום החדש אין מכירין את העובר העבירה, איננו נחשב כעובר עבירה בפרהסיא.

³⁶ רש"י בסוגייתנו.

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

ו"א³⁷, שחס ושלום שהותר לו לעבור עבירה אפילו בסתר, אלא לפי שבמקום שאין מכירים אותו אין דעתו גסה עליו ושמא יקל כח יצרו³⁸, וכן בלבוש שחורים, ועוד שלבישת שחורים ויגיעת דרכים ואכסניאות משברות את לבו ושוב לא יבא לידי עבירה, ו"א³⁹ שלא אמרו אלא כגון שמבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לעבירה, השיאו עצה לעשות כך וללבוש שחורים כדי להבריא יצרו כגון אכילה ושתיה במיני זמר וכיוצא בהן אבל דבר עבירה שיש בו דין אדם או דין שמים ואפילו חייבי עשה וכ"ש למעלה מהן שאיסורן איסור עולם ח"ו שהתיר ר' אילעאי ואפילו בסתר.

ז. כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא ... זה

המסתכל בקשת

אסור⁴⁰ להסתכל בקשת⁴¹ ביותר, והמסתכל בו ביותר עיניו כהות⁴². ואף בהשתקפות הקשת במים או נהר וכדו' אין נכון להסתכל הרבה⁴³.
אין כדאי להגיד לחברו שיש קשת, מטעם מוציא דבה הוא כסיל⁴⁴. ומ"מ מותר לחזור אחר ראית הקשת כדי לברך עליה את הברכה⁴⁵.

³⁷ דעת ר"ח בתוס' ברי"ף מו"ק ט. מדפי הרי"ף וליתא לדרכי אלעאי אלא אף על פי שמתנבר יצרו עליו מיבעי ליה ליתוביה בדעתיה דקי"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים
³⁸ ובפסקי רי"ד במו"ק יז כתב פי' ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם, כלומר אני ערב בדבר שאם יעשה כך יכופ את יצרו, שכיון שגלה ממקומו ולבש שחורין אין יצרו מתנבר עליו. וכן בספר הבתים תשובה שער א אות כ כתב בדעה זו "שודאי לא ישיאנו לבו לחטוא".

³⁹ ברא"ש מועד קטן פרק ג סימן יא

⁴⁰ שו"ע ונו"ב או"ח רכט א ומ"ב ס"ק ה

⁴¹ עיין ברמב"ן בראשית ט פסוק יבשיש המפרשים שהקשת אינה מששת ימי בראשית אלא אחרי המבול "ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן", וכתב "ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה ... ולכן נפרש הכתוב, הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם, שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם". ועיין ביערות דבש ח"א דרוש יב, ובבן איש חי שנה ראשונה פרשת עקב סעיף יז כתב "ולפ"ד הנאון מהר"י ז"ל בי"ד דיש תרי גווני קשת, א"כ צריך לברך בלי שם ומלכות דאין אתנו יודע, מיהו אין דבריו הגו' האמורים בדרך דרש כדאי לעקור מנהג ישראל לברך בשם ומלכות, ובפרט כי כל גדולי הפוסקים סתמו מליהו בזה, מיהו הרוצה להתחסד לברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו אין מזניחין אותו".

⁴² ואף על פי שאסור להסתכל בקשת ביותר, והמברך ברכות הראייה צריך שיראה את הדבר שמברך עליו, מכל מקום יכול לברך, שאין המסתכל כרואה, כי המסתכל מוסיף ומדקדק בהבטתו יותר מהרואה. אבודרהם. ובזוה"ק (פ' בשלח דף ס"ו ב) המסתכל בקשת כמי שמסתכל בשכינה, ובתיקוני זוהר (תיקון י"ח, דף ל"ו ב) דסביבות הקשת מתלבשים קליפות שהם רוח סערה וענן גדול וכו', ואלו הגורמים שלא יהיה הקשת בצבעיה המאירים, ואם יתראה קשת בצבעיה המאירים מיד יבוא משיח.

⁴³ ילקוט הגרשוני בשו"ע שם סק"ב, רוח חיים שם

⁴⁴ מ"ב שם ס"ק א

⁴⁵ וזאת הברכה עמ' 156 סי' ז אות ב

הלכות הדף היומי

מסכת מידות

ח. זה העובר עבירה בסתר

אף על פי⁴⁶ שהעבירה מגונה על כל פנים, העובר עברה בסתר הרי זה כאלו דוחק רגלי שכינה, ר"ל כאלו שלל בשכלו מציאות השגחתו ית' ממקום שעובר בו, לומר אין הי"ת רואנו, וזהו שהחמירה תורה בגנב יותר מגזול מפני שהגזול השוה כבוד עבד לכבוד קונו והגנב לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עינו כאלו לא רואה, ואזנו כאלו אינה שומעת, הדא הוא דכתיב (ישעיהו כט פסוק טו) הוי המעמיקים מה' לסתר עצה.

ולכן קשה⁴⁷ עונשן של השוקל לחבירו במדות חסרות או יתירות, יתר מעונשן של עריות. שהשוקל במדה חסירה הוא כעובר עבירה בסתר שדוחק רגלי השכינה, ופירוש המאמר ההוא שהוא כופר בהשגחה, ועוד שזה בינו לבין המקום, וזה בינו לבין חבירו.

דף מ:

ט. לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי

עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות עבר

עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה ... לפי

שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה

מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף

זכות

אף על פי שתקיעת שופר⁴⁸ בראש השנה גזירת הכתוב רמוז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושונים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה, לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה⁴⁹ כולה כאילו חציו זכאי

⁴⁶ מאירי ב"ק עט:

⁴⁷ רמב"ם הלכות גניבה פרק ז הלכה יב ומגיד משנה שם

⁴⁸ רמב"ם הלכות תשובה פרק ג הלכה ד

⁴⁹ בלח"מ שם הלכה א ב ביאר דצדיק דקאמר כאן רוצה לומר צדיק באותו הדין ורשע דקאמר רשע באותו הדין כמו שתירץ הרמב"ן ז"ל. ועיין לעיל דף לט: שדעת הלח"מ בדעת רבינו דמתחלה דנין את האדם ואח"כ

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה⁵⁰ וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר (משלי י פסוק כה) וְצַדִּיק יְסֹד עוֹלָם זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו. והאר"י ז"ל כתב שחייב ללמוד בספרי מוסר כל השנה⁵¹.

ומפני ענין זה שבשופר מזהירין בר"ה לחפש במעשיו⁵² לפיכך נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין⁵³ עד שיאור היום. ויש לכל⁵⁴ אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב בהם בעשרת ימי תשובה, וספק עבירה צריכה יותר תשובה מעבירה ודאית, כי על עבירה ודאית האדם מתחרט עליה בכל לבו, וספק עבירה הוא מתברך בלבו לאמר שמא לא עשיתי עבירה ואינו מתחרט עליה חרטה גמורה, והרי נשאר עונש העבירה עליו, ולכך היה צריך קרבן אשם תלוי להיות יותר ביוקר מקרבן חטאת, שחטאת באה על ודאי, ואשם תלוי על הספק.

כתב הרא"ש שיקרא באלו הימים באגרת התשובה של רבינו יונה ועכ"פ באלו הימים יעשה כל אדם כדעת הזוהר שישוב קודם שישכב ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו. וז' ימים שבין ר"ה ליום הכפורים הם נגד ז' ימי שבוע, ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, ביום ראשון יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון וכן ביום ב' וכן כל ז' ימים⁵⁵.

ומוסיפין באבות זכרנו, ובגבורות מי כמוך, ובהודאה וכתוב, ובשים שלום בספר וכו'. ואחר חזרת השליח צבור את התפלה אומר אבינו מלכנו בכל יום בבקר ובערב,

את המדינה ואח"כ את העולם וא"כ קשה אמאי לא קאמר אשריו שהכריע את עצמו ואת המדינה ואת כל העולם. ועיין משל"מ הלכה ד' דליכא שום נפקותא בשקול המדינות אלא כשהעולם חציו זכאי וחציו חייב אבל כשאין העולם שקול ליכא שום נפקותא לשקול המדינות. ומש"ה בגמרא דלא איירי כשהעולם שקול אלא או רובו זכיות או רובו עונות לא מדבר מדינה דהא לא נפקא לן מידי בשקולה.

⁵⁰ ועיין לעיל דף לט: מהבארות מים בהלכה ב' דשני שיקולים שוקל אל דעות ה' אחד ביום טוב של ר"ה כמ"ש רבינו לקמן דהיינו עונש מיתה וחיים של עוה"ז ושיקול אחד בשעת מיתתו הן לטב הן לביש לעוה"ב אך יש שיקול אחר בתוך השנה בשום זמן בעולם ליחיד אם רבו עונותיו ועלתה צעקתם לפני ה' המידת הדין מחייבת אותו

⁵¹ וכ"כ הגר"א במשלי מ"ב תרג ב

⁵² לח"מ שם ד

⁵³ שו"ע ונו"כ או"ח תרב ומ"ב שם

⁵⁴ רמ"א ונו"כ שם תרג

⁵⁵ מ"ב תרג ב מיערות הדבש ח"א דרוש א'

הלכות הדף היומי

מסכת גידושין

והיחידים מתענים בהם, חוץ מבשבת וערב יום כיפור שאין אומרים בהם אבינו מלכנו ואין מתענין בהם כלל.

וכן באשמורת אומרים סליחות וג' פעמים וידוי ותחנון, ודעת הגר"א והאר"י ז"ל לומר רק פעם אחת וידוי, חוץ מבערב יום כיפורים שלכו"ע אין אומרים אלא פעם אחת וידוי, ואין נופלין על פניהם אפילו באשמורת.

אין מקדשין הלבנה אלא עד אחר יום כיפור, מפני שאנו תלויין בדין וקדושה צריך להיות מתוך שמחת הלב, כן הוא המנהג⁵⁶. וי"א⁵⁷ שיותר טוב לקיים המצוה מקודם כדי שמצוה זו יכריעהו לכף זכות.

ואפילו מי⁵⁸ שלא נזהר מפת של גוים בשאר ימות השנה, נוהגין להזהר בו בכל עשרת ימי תשובה, והיינו מראש השנה עד יום כיפור, כדי להנהיג עצמו בטהרה באלו הימים ולזכור שהם משונים למעליותא יותר משאר ימות השנה.

י. אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות ... ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירים לו שוב רשעו ... בתוהא על הראשונות

כל מי⁵⁹ שניחם על המצות שעשה ותהה על הזכיות, ואמר בלבו ומה הועלתני בעשייתן הלואי לא עשיתי אותן, הרי זה איבד את כולן ואין מזכירים לו שום זכות בעולם שנאמר (יחזקאל לג פסוק יב) צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו אין זה אלא בתוהא על הראשונות.

וכשם ששוקלין זכיות אדם ועונותיו בשעת מיתתו כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותיו ביום טוב של ראש השנה, מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה.

⁵⁶ ואני שמעתי בשם גדול אחד שאדרבה טוב שיקדשו אותה בתוך עשרת ימי תשובה, כדי שתבא מצוה זו ותוסיף על זכיותינו הקודמות, ואולי תכריע היא את הכף לזכות ביום הדין, וסברא נכונה היא, כי זו היא משמחת הלבבות שתוסיף על זכיותינו ותכריענו לזכות, וכדי לקיים המנהג אפשר לומר כיון שממתינין לכבודה כדי לקבלה בשמחת הלב, הוי ההמתנה ג"כ מצוה והיא היא המכרעת, נ"ל. לבוש שם

⁵⁷ לבוש ובית מאיר. ועיין בביאור הגר"א שכתב דכן עיקר

⁵⁸ שו"ע ונו"כ שם תרג

⁵⁹ רמב"ם שם הלכה ג

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

בזמן הזה⁶⁰ שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות, וכבר התבאר במסכת יומא דף פה: שעצמו של יום הכפורים מכפר לשבים והמאמינים בכפרתו⁶¹, שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם. אבל אינו מכפר לשאינם שבים⁶². או למבעט בו ומחשב בלבו מה מועיל לי יום כיפור זה.

אולם אפילו רשע כל ימיו, ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו, שנאמר (יחזקאל שם) וְרָשַׁעַת הָרָשָׁע לֹא יִפְשֹׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מִרָשָׁעוֹ.

אפילו⁶³ עבר כל ימיו, ועשה תשובה ביום מיתתו⁶⁴, ומת בתשובתו כל עונותיו נמחלין שנאמר (קהלת יב פסוק א – ב) וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךָ בְּיָמֶיךָ בְּחֹרְתֶיךָ וּגְו' עַד אֲשֶׁר לֹא תִחַשֵּׁף הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הָעֵבִים אַחֲרֵי הַגִּשְׁם שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה, מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות נסלח לו.

יא. כל שישנו במקרא ובמשנה ודרך ארץ לא במהרה הוא חוטא שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב

כבר התבאר במסכת פסחים דף מט: ובחגיגה דף כב. שכל מי שאינו לא⁶⁵ במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ הרי זה בחזקת רשע ופסול לעדות מדבריהם אפילו בדיעבד, שכיון שירד לכך שאינו בשום אחד מהם⁶⁶ חזקתו

⁶⁰ רמב"ם שם פרק א הלכה ג

⁶¹ רמ"א או"ח תרוז

⁶² כרבנן ודלא כרבי להלן דס"ל דמכפר אף לשאינם שבים. נ"ב על הרמב"ם שם

⁶³ רמב"ם שם פרק ב הלכה א

⁶⁴ ואי זו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולון כח, כיצד הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר זהו בעל תשובה גמורה, הוא ששלמה אמר וזכור את בוראיך בימי בחורותיך, ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה אף על פי שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. שם

⁶⁵ שו"ע ונו"כ חו"מ לד יז

⁶⁶ סמ"ע שם סב

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

שעובר על רוב עבירות שיבואו לידו⁶⁷. כי אינו יודע מה הדרך הטוב שיעשה ומה הוא הדרך הרע שירחק ממנו⁶⁸

לפיכך אין מוסרין עדות לעם הארץ כלומר אין מזמינים אותו לשמוע הדבר ולהעיד עליו, וגם אחר שהזמינוהו אין מקבלים ממנו העדות, ופסול לגמרי אפי' בדיעבד, אלא א"כ הוחזק שהוא עוסק במצות ובגמילות חסדים ונוהג בדרכי הישרים ויש בו דרך ארץ⁶⁹, שאז מקבלים ממנו עדות אף על פי שהוא עם הארץ ואינו לא במקרא ולא במשנה.

נמצאת אומר כל תלמיד חכם הוא בחזקת כשרות עד שיפסל, וכן אם הוא בן מקרא ומשנה והולך בדרך ארץ, הוא בחזקת כשרות אעפ"י שלא הוחזק לנו ששומר מצות ונמנע מעשות רע, וכשר הוא אפילו לכתחילה.

וכל עם הארץ סתמא שאנו יודעין שלא למד ואינו ידוע אם הוא בר דרך ארץ, ומחזיק במצות, בחזקת שהוא פסול עד שיוחזק שהולך בדרכי הישרים. בל בדיעבד אין פוסלין עדותו⁷⁰.

וכל מי שמקבל עדות מעם הארץ קודם שתהיה לו חזקה זו או קודם שיביאו עדים ויעידו שהוא נזהג במצות ובדרך ארץ, הרי זה הדיוט ועתיד ליתן את הדין, שהרי מאבד ממונן של ישראל על פי רשעים.

י"א שבזמן הזה מקבלים עדות מכל עם הארץ ובדיעבד עדותו עדות⁷¹, אלא אם הוא רע לשמים ורע לבריות ויודע רבו ומתכוין להכעיסו.

יב. תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה

⁶⁷ מרישא משמע הא אם יש לו אחד מן השלשה אינו נפסל, וכאן משמע אף שיש לו אחד דהיינו דרך ארץ לא סגי ליה בהכי עד שיהיה ג"כ בר מצוות, משום הכי כתבתי בפרישה דהעיקר הוא דצריך להיות בר מצוה והולך בדרך ישרים, וכשהוא עם הארץ אינו בר מצוות דלא עם הארץ חסיד, וז"ש לפיכך אין מוסרים בו, ור"ל כיון שהוא עם הארץ בעינן שיהיה מוחזק שהוא בר מצוות בו. וג' ענינים הן. כשידוע שאינו בשלשתן, הוא פסול לגמרי אפילו בדיעבד. וכשהוא בודאי בר שלשתן, אף שאינו ידוע שעוסק במצוות, כשר הוא אפילו לכתחילה, דחזקתו שהוא בר מצוות. אבל מסתמא שאנו יודעין בו שאינו למדן ואין אנו יודעין בו אם הוא בר דרך ארץ ומחזיק במצוות, בזה אמרו דאין מוסרין לו עדות לכתחילה אא"כ ידוע שהוא מוחזק במצוות ובדרך ארץ, אבל בדיעבד אין פוסלין עדותו. סמ"ע שם

⁶⁸ אורים שם ס"ק לו

⁶⁹ לבוש וסמ"ע שם מג

⁷⁰ סמ"ע שם מב, ועיין בריקאנטי תמה כתב בשם הרי"ף שמקבלים עדות לכתחילה מעם הארץ אם עוסק בתפילה ובמצוות ובדרך ארץ אף שאינו יודע תורה

⁷¹ שו"ת בית יוסף דיני קידושין סי' י בסופו ועיין שו"ת יבי"א ח"ז חו"מ ג אות י שהאריך בזה ועיין שו"ת מהרש"ם ח"ב נו שפסל עמי הארות בצירוף אם שונאים למי שמעידים עליו.

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

אין לך מצוה⁷² בכל המצות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה, אלא תלמוד תורה כנגד כל המצות כולן, שהתלמוד מביא לידי מעשה, לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום.

היה לפניו עשיית מצוה ולימוד תורה אם אפשר למצוה להיעשות על ידי אחרים לא יפסוק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתורתו, דאף על גב דתורה עדיפא אין סברא שתדחה המצוה מכל וכל בשביל התורה, כיון שיכולין להתקיים שניהן שהרי יכול אחר כך לחזור ללימודו.

כבר התבאר לעיל דף לט: בשלשה כתרים נכתרו ישראל⁷³, בכתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה זכה בה אהרן, שנאמר (במדבר כה פסוק יג) וְהִיָּתָה לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אֶחָדָיו בְּרִית כְּהֻנָּה עוֹלָם. כתר מלכות זכה בה דוד, שנאמר (תהלים פט פסוק לז) זֶרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי זֶרְעוֹ יִהְיֶה לְעוֹלָם וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי. כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל, שנאמר (דברים לג פסוק ד) מוֹרֶשֶׁה קִהְלֹת יַעֲקֹב, כל מי שירצה יבא ויטול.

שמא תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה, הרי הוא אומר (משלי ח פסוק טו) בִּי מַלְכִּים יִמְלְכוּ, כלומר התורה אומרת אני הוא הממליך את המלכים, וידוע שהממליך את המלך גדול מן המלך, והמלך גדול מן הכהן גדול, הא למדת שכתר תורה גדול מכתר כהונה וכתר מלכות.

יג. אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה ... וכשם

שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה

תחלת דינו⁷⁴ של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואחר כך על כל שאר מעשיו, שנאמר (משלי יז פסוק יד) פוֹטֵר מִיָּם רֹאשִׁית מְדוֹן, פירוש הפוטר ממנו המים כלומר שפורק ממנו עול תורה שאין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיה נה פסוק א) הוֹי כָּל צִמָּא לָבוֹ לַמַּיִם, ראשית מדון, כלומר זהו תחלת דינו.

וכשם שדינו קודם למעשה, כלומר דין פורענותו קודם לדין פורענות מעשיו, כך אם עסק בתורה שכרו קודם לשכר מעשיו שנאמר (תהלים קה פסוק מד – מה) וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גִּזְיִם וְעָמַל לְאֲמִים יִירָשׁוּ בְּעֶבֶר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרָתוֹ יִשְׁמְרוּ.

⁷² רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה ג, שו"ע ונו"כ יו"ד רמז יח

⁷³ שו"ע ונו"כ יו"ד רמז יח ובלבוש שם

⁷⁴ שו"ע ונו"כ שם יט

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

יִנָּצְרוּ הַלְלוֹנָהּ, וּפִירוּשׁ יִשְׁמְרוּ יִשְׁנֹו דַאמֵר מִרְתַּשְׁמְרוֹן זֹו מִשְׁנָה, הִרִי בִשְׁכַר כְּתִיב בְּרִישָׁא בַעֲבוּר הַמִּשְׁנָה שֶׁהוּא הַלִּימוּד וְאַחֵר כֵּךְ בַּעֲבוּר שִׁינְצוּרוֹ הַמַּעֲשֶׂה.

יד. האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב ויש אומרים פסול לעדות ... הלכה כיש אומרים

הבזויים⁷⁵ והם אנשים שאין להם בושת פנים ואין מקפידים על כבודם פסולים מדרבנן, שהואיל ואינן מקפידים על כבודם אינן בושים ג"כ מלהעיד שקר, כגון אלו האנשים שהולכין בשוק ואוכלין בפני כל העם, שזה הוא גנאי ואינו בוש. אבל כשאינו בפני כל העם גנאי הוא לתלמיד חכם לעשות כן, אבל אין אדם נפסל בכך⁷⁶. וכן הקובעים מקום בשוק⁷⁷, אפילו בפני כל העם למרות שהוא אין כבוד לת"ח, אבל לא מיפסל לעדות.

וכגון אלו שהולכים ערומים בשוק בעת שהם עסוקים במלאכתן מנוולת וכיוצא באלו שאין מקפידין על הבושת, כל אלו חשובין ככלבים ואין מקפידין ג"כ מלהעיד עדות שקר ולא יחששו שיוודע הדבר ותבוא עליהן חרפה ובושה⁷⁸.

והמקבלין צדקה מן הגוים בפרהסיא ואינם מתביישים, והיה אפשר להם שיזונו בצנעא, הם ג"כ מכלל אלו, שהרי הם מבזים עצמם בפרהסיא, ואינם בושים ופסולים ג"כ מדבריהם, אבל אם אי אפשר להם להתפרנס בצנעא, כשרים.

⁷⁵ שו"ע ונו"כ הו"מ לר יח

⁷⁶ ירושלמי מעשרות פ"ג ה"ב

⁷⁷ שיש לחלק בין ההולכים בשוק ואוכלים שהוא פחיתות גדול בזוי מאוד, ובין הקובעים מקום. אורים לח

⁷⁸ סמ"ע מה